

І.О. Ткаліч
здобувач кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці та соціальних відносин (м. Київ)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Стаття присвячена науковому обґрунтуванню концепції правового статусу недержавних пенсійних фондів. Розкриваються підходи до визначення правового статусу таких фондів у зарубіжному законодавстві. Встановлено обсяг та особливості реалізації правосуб'єктності недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова. *Соціальний захист, пенсійне забезпечення, поняття недержавного пенсійного фонду, правосуб'єктність фондів, державне регулювання.*

Статья посвящена научному обоснованию концепции правового статуса негосударственных пенсионных фондов. Раскрываются подходы к определению правового статуса таких фондов в зарубежном законодательстве. Установлен объем и особенности реализации правосубъектности негосударственных пенсионных фондов.

Ключевые слова. *Социальная защита, пенсионное обеспечение, понятие негосударственного пенсионного фонда, правосубъектность фондов, государственное регулирование.*

The article is devoted to scientific exposition of the concept of the legal status of private pension funds. Disclosed approaches to determining the legal status of such funds in foreign legislation. Installed capacity and features of the implementation of the legal personality of private pension funds.

Key words. *Social security, pensions, the concept of private pension fund, the legal foundations, government regulation.*

Постановка проблеми. Центральним елементом системи соціального захисту населення в будь-якій розвиненій країні є пенсійне забезпечення. Підвищений інтерес до проблем пенсійної системи, а також соціальна значимість пенсійного забезпечення визначається тим, що в Україні пенсіонери складають одну з найчисельніших груп населення. На жаль, в даний час пенсійна система не відповідає вимогам ринкової економіки і запитам громадян. Однією з основних проблем пенсійного забезпечення є низький рівень як абсолютних, так і відносних розмірів пенсій, що задовольняють лише мінімальні потреби її одержувачів.

З переходом до ринкових відносин все більш очевидною стає необхідність особистої участі громадян у формуванні засобів пенсійного забезпечення. Особиста відповідальність за отримання прийнятної доходу після виходу на пенсію вважається в розвинених країнах загальноновизнаним обов'язком людини. Про пенсії прийнято піклуватися самому працівникові, і для цього є достатньо можливостей. В Україні до недавнього часу таких умов було небагато. В даний час з'являється право вибору способу захисту населення від неминучого зниження його доходів після припинення трудової діяльності та виходу на пенсію. Так, недержавні пенсійні фонди (НПФ) у багатьох розвинених країнах світу довели необхідність і високу ефективність здійснення додаткового пенсійного забезпечення на приватній основі.

Аналіз останніх досліджень. Оскільки недержавні пенсійні фонди (надалі НПФ) в Україні знаходяться лише на етапі становлення, цікавим для України було б вивчення підходів до визначення правового статусу НПФ інших країн, де НПФ функціонують більш тривалий період. Узагальнення цього досвіду дозволить на теоретичному рівні окреслити правові форми функціонування НПФ, зрозуміти роль НПФ у цьому процесі та сформувати класифікаційну структуру НПФ з точки зору їхнього правового статусу. Аналіз законодавства інших країн, позитивних і негативних наслідків правового регулювання діяльності НПФ може бути враховано при подальшій розробці відповідного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження особливостей пенсійного забезпечення проводили такі вчені: І.А. Безклубий, З.Е. Беневолєнська, В.І. Борисова, Р.А. Майданик, Л.Ю. Михєєва, О.П. Сергєєва, М.М. Сібілова, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.С. Яворська, та інші.

Необхідно звернути увагу на те, що перший автономний пенсійний фонд було створено у США компанією General Motors в 1950 році. Відтоді спостерігається бурхливий розвиток інститутів такого типу [1, с.230]. Станом на кінець 2005 року активи пенсійних фондів США перевищували 12 трлн. дол. США, а виплачувані ними пенсії становили майже третину щорічних виплат пенсіонерам [2]. Для порівняння, за офіційними даними Держфінпослуг станом на 15 грудня 2010 року до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 96 НПФ, створених відповідно до Закону України про НПЗ. Сукупна вартість активів НПФ станом на 1 липня 2010 року становила 199 912 тис. грн. [3].

Якщо характеризувати підходи до визначення правового статусу НПФ у зарубіжній практиці, то в літературі зустрічається точка зору щодо поділу пенсійних фондів за принципом роботи на страхові та нестрахові. Страхові пенсійні фонди, як правило, управляються товариствами по страхуванню життя, що використовують внески роботодавців і працівників для набуття права на отримання групових чи індивідуальних страхових ануїтетів (виплат). Нестрахові пенсійні фонди являють собою відокремлену від юридичної особи-засновника фінансову установу, учасниками якої є працівники цієї юридичної особи. Нестрахові фонди формують свої активи як за рахунок внесків роботодавців, так і за рахунок внесків працівників, а також за рахунок інвестиційного прибутку, отриманого від інвестування накопичених коштів у диверсифіковані фінансові інструменти [4, с.82].

Фактично, критерієм поділу НПФ на страхові та нестрахові є природа виплат, які отримуватиме учасник при виході на пенсію. Учасник страхового фонду матиме право на отримання страхових виплат, здійснення цього права залежить від настання страхового фонду випадку та регулюється законодавством про страхування. Учасник нестрахового фонду матиме право на отримання пенсійних виплат, які залежать лише від настання пенсійного віку учасника, і розмір яких визначається сумою внесків, здійснених на користь учасника, інвестиційним прибутком та тривалістю пенсійних виплат.

Найбільш загальною класифікацією НПФ, які існують у різних державах світу, є їх поділ на за правовою формою на неавтономні та автономні. Неавтономні пенсійні фонди складаються з резервів та інших активів, юридично не відокремлених від вкладника або адміністратора, і право власності на які належить вкладнику. Слід зауважити, що відповідно до принципу 5 П'ятнадцяти принципів регулювання приватних професійних схем від 25 квітня 2001 року, сформульованих Міжнародною асоціацією організацій з управління та нагляду у сфері пенсійного забезпечення (International Network of Pension Regulators and Supervisors), пенсійний фонд повинен бути юридично відокремленим від вкладника (спонсора) або щонайменше таке розмежування повинне бути безумовно гарантоване через відповідні механізми [5]. Очевидно, мається на увазі законодавче закріплення відповідальності вкладника за невиконання обов'язків перед учасниками пенсійного фонду.

На розвиток зазначеного вище положення пунктом 2.3 Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку щодо основних принципів регулювання професійних пенсій від 21 липня 2004 року рекомендовано юридичне відокремлення пенсійних активів від активів вкладника (спонсора) пенсійного фонду і визначено, що Рекомендації не поширюються на регулювання неавтономних пенсійних фондів [6]. Хоча ці міжнародні акти не мають нормативного характеру, а лише рекомендаційний, можна прослідкувати світову тенденцію до зменшення кількості неавтономних пенсійних фондів та юридичної автономізації НПФ. Справді, неавтономні пенсійні фонди серед країн Організації економічного співробітництва і розвитку існують лише в декількох країнах, зокрема в Німеччині та Швеції.

Автономні НПФ визначаються як пенсійні фонди, що є юридично відокремленими від вкладника (спонсора) і являють собою самостійні юридичні особи, або є відокремленою сукупністю активів без статусу юридичної особи, призначених насамперед для пенсійного забезпечення і здійснення відповідних виплат. Практично у всіх країнах Організації економічного співробітництва і розвитку НПФ є автономними.

За зарубіжним законодавством існує два типи автономних пенсійних фондів:

а) договірний (контрактний), при якому пенсійний фонд складається з юридично відокремленої сукупності активів без статусу юридичної особи, розміщених на рахунку, призначених для пенсійного забезпечення і здійснення пенсійних виплат, та управління якими здійснюється фінансовими установами в інтересах учасників фонду;

б) інституційний, при якому фонд є самостійною юридичною особою, створеною зі спеціальною метою, з правоздатністю і дієздатністю.

За правовим режимом пенсійних коштів (за наявністю прав учасників пенсійного фонду стосовно пенсійних коштів) неавтономні пенсійні фонди є фондами, учасники яких не мають жодних прав на пенсійні кошти, власником пенсійних коштів виступає вкладник (спонсор).

Автономні пенсійні фонди договірної типу за цим критерієм створюються у формах:

а) індивідуальна, за якої пенсійні кошти належать учасникам на певному правовому титулі. Закриті і відкриті пенсійні фонди Португалії, Іспанії та відкриті пенсійні фонди Італії засновуються саме в такій формі;

б) колективна, за якої учасники мають лише зобов'язальне право на отримання прибутку від інвестування пенсійних коштів і недержавної пенсії. Окремі пенсійні фонди такого виду існують у Кореї та Японії.

Залежно від того, чи належать пенсійні кошти учасникам пенсійного фонду, автономні пенсійні фонди інституційного типу створюються у формах:

а) корпоративна — пенсійні кошти належать учасникам на певному правовому титулі. Прикладами таких пенсійних фондів є фонди Угорщини, закриті пенсійні фонди Бельгії та Італії, пенсійні фонди Швейцарії, відкриті фонди Мексики, пенсійні фонди Австрії та пенсійні фонди Республіки Чехія;

б) засновницька — учасники не мають прав щодо пенсійних коштів, за винятком, можливо, випадків банкруства вкладника. Учасники мають лише зобов'язальне право на отримання прибутку від інвестування пенсійних коштів. Серед таких фондів є деякі закриті пенсійні фонди Бельгії, Італії та Швейцарії, а також закриті пенсійні фонди Данії, Фінляндії, Нідерландів, Норвегії та Швеції;

в) трастова — пенсійні кошти передаються на праві довірчої власності довірчим власникам, які управляють фондом. Основним принципом при організації фондів таких видів є те, що кошти, передані

довірчому власнику одними довірителями, повинні бути відокремлені від коштів, переданих іншими довірителями, і від майна самого довірчого власника. Усі країни англо-американської правової сім'ї (Австралія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, Велика Британія, США) передбачають трасти як єдино можливу правову форму існування пенсійних фондів.

З точки зору реалізації правосуб'єктності, НПФ можна поділити на:

а) пенсійні фонди, реалізація правосуб'єктності яких здійснюється органом пенсійного фонду (внутрішнє управління);

б) пенсійні фонди, реалізація правосуб'єктності яких здійснюється окремою від пенсійного фонду особою (зовнішнє управління);

в) пенсійні фонди, реалізація правосуб'єктності яких здійснюється як органом пенсійного фонду, так і окремою особою (змішане управління) [4, с. 56-57].

Внутрішнє управління передбачає наявність органу, через який НПФ набуває та здійснює свої цивільні права й обов'язки. Таким чином, саме орган управління реалізує цивільну дієздатність НПФ. Орган управління може складатися з однієї чи декількох фізичних осіб. Такий орган вправі виконувати оперативні завдання самостійно або делегувати їх виконання іншим особам, включаючи таких осіб, як: консультанти, актуарії, управляючі активами.

Внутрішні органи управління є характерними для інституційних фондів. Такими є корпоративні інституційні НПФ в Угорщині, Бельгії, Італії, Швейцарії, Мексиці, Австрії та Республіці Чехія, засновницькі інституційні фонди Бельгії, Італії, Швейцарії, а також Данії, Фінляндії, Нідерландах і Швеції, де цивільні права та обов'язки фонду здійснює орган управління, як правило, рада директорів.

У Російській Федерації відповідно до Федерального Закону „Про недержавні пенсійні фонди” від 07 травня 1998 року органами управління НПФ є рада фонду як вищий орган управління, виконавчий орган (органи) та опікунська рада як наглядовий орган [7]. Через виконавчий орган (органи) НПФ самостійно виконує практично всі функції з недержавного пенсійного забезпечення: Однак інвестування пенсійних накопичень здійснює лише компанія з управління активами. Звідси можна зробити висновок про наявність у Російській Федерації змішаної моделі управління НПФ, при якій одну частину цивільних прав та обов'язків фонду здійснює фонд через органи управління, а іншу частину цивільних прав та обов'язків — через спеціалізовані компанії з управління активами.

За природою участі НПФ поділяються на:

а) закриті фонди (корпоративні), пенсійні схеми яких обмежуються певною категорією учасників — працівників засновника чи засновників;

б) відкриті фонди, у яких прийнято щонайменше одну пенсійну схему та які не мають обмеження на участь.

Доцільно погодитися із виокремленням ще й третього виду пенсійних фондів — це змішані пенсійні фонди (галузеві), учасниками якого можуть бути як працівники засновника чи вкладника, так і інші особи, що відповідають певним критеріям або вимогам (наприклад, професія чи рід занять).

Якщо розглянути ці різновиди пенсійних фондів у проекції на вкладників, то можна побачити, що у закритих НПФ пенсійні внески здійснюються переважно юридичними особами-роботодавцями; відкриті НПФ орієнтовані на роботу в основному з вкладниками-фізичними особами, а змішані НПФ працюють із вкладниками як юридичними, так і фізичними особами.

Фонди, у яких існують пенсійні схеми із визначеними виплатами, передбачають, що роботодавець заздалегідь обумовлює порядок визначення пенсійної виплати. Розмір внеску визначається залежно від віку учасників, рівня заробітної плати і тривалості участі у програмі. Розмір внесків постійно змінюється. У такій схемі її учасники можуть заздалегідь планувати, яку пенсію вони отримають при виході на пенсію.

Фонди, у яких існують пенсійні схеми із визначеними внесками передбачають, що вкладники сплачують внески до НПФ із встановленою періодичністю та розміром на індивідуальний пенсійний рахунок конкретного учасника. Розмір внеску є сталим і визначається учасником самостійно. За таких умов є небезпека недалекоглядності, тобто неможливості прогнозувати точний розмір пенсійних виплат.

Фонди із комбінованими пенсійними схемами передбачають одночасне поєднання обох вищезазначених схем. При цьому вкладник-роботодавець повністю або частково здійснює внески на свій солідарний рахунок та призначає пенсії учасникам за схемою із визначеними виплатами, а учасник може формувати собі додаткову пенсію самостійно за власні кошти за схемою визначених внесків на власному індивідуальному рахунку, відкритому у тому ж НПФ.

Висновок. Отже, аналіз зарубіжного законодавства, що регулює відносини за участю НПФ, свідчить про те, що на відміну від пенсійних планів XIX століття, що передбачали формування активів, які належали на певному правовому титулі юридичним особам-роботодавцям (при цьому учасники не мали ні речових, ні зобов'язальних прав стосовно таких активів), сучасні світові тенденції полягають у зменшенні кількості неавтономних пенсійних фондів та юридичній автономізації НПФ, тобто у їх становленні як самостійних юридичних осіб.

Література:

1. *Партин Г.О., Тивончук О.І. Пенсійні фонди як учасники фінансового ринку // Недержавне пенсійне забезпечення та фінансовий ринок: світовий досвід і Україна. Збірник нормативно-правових актів та*

інформаційно-аналітичних матеріалів. Укладачі: З.С. Варналій, В.В. Феценко, О.О. Резнікова. Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при РНБОУ, Українське агентство фінансового розвитку.— К., 2002.— С. 230 – 235.

2. *Pension fund assets in OECD and selected non-OECD countries, 2001-2005 // Pension Markets in Focus.*— 2006.— № 3 // <http://www.oecd.org>.

3. Інформація про стан системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні у II кварталі 2010 року за даними Держфінпослуг // www.dfp.gov.ua

4. Майданик Р.А. Трест: собственность и управление капиталами (природа прав, рецепция в право Украины) / Р.А. Майданик.— К.: Наукова думка, 1995.— 176 с.

5. П'ятнадцять принципів регулювання приватних професійних схем від 25 квітня 2001 року, сформульовані Міжнародною асоціацією організацій з управління та нагляду у сфері пенсійного забезпечення // <http://www.oecd.org>

6. Рекомендації ОЕСР щодо управління пенсійними фондами від 28 квітня 2005 року, розроблені Комітетом ОЕСР з питань страхування та приватного пенсійного забезпечення, а також Робочою групою з приватного пенсійного забезпечення та прийняті Радою ОЕСР // www.oecd.org

7. Федеральний Закон Російської Федерації „Про недержавні пенсійні фонди” від 07 травня 1998 року // <http://ntc.duma.gov.ru>.

І.В. Паламарчук

здобувач кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці і соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ

В статті розглядаються основні тенденції розвитку та напрями активізації інвестиційної діяльності в Україні. Актуальність цієї теми обумовлена великою кількістю змін, що відбуваються в інвестиційній сфері України, потребою розроблення ефективних методів регулювання інвестиційної діяльності, а також необхідністю з'ясування можливих напрямів активізації цієї діяльності з метою залучення коштів інвесторів у найбільш важливі галузі економіки.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційна діяльність, державна підтримка, напрями активізації інвестиційної діяльності, розвиток найбільш важливих галузей економіки.*

В статье рассматриваются основные тенденции развития и направления активизации инвестиционной деятельности в Украине. Актуальность этой темы обусловлена большим количеством изменений в инвестиционной сфере, необходимостью разработки эффективных методов регулирования инвестиционной деятельности, а также необходимостью определения возможных направлений активизации этой деятельности с целью привлечения средств инвесторов в наиболее важные отрасли экономики.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционная деятельность, государственная поддержка, направления активизации инвестиционной деятельности, развитие наиболее важных отраслей экономики.*

In the article basic progress trends and directions of activation of investment activity are examined in Ukraine. Actuality of this theme is conditioned plenty of changes which take place in the investment sphere of Ukraine, by the necessity of development of effective methods of adjusting of investment activity, and also necessity of finding out of possible directions of activation of this activity, with the purpose of bringing in of money of investors in the most essential industries of economy.

Key words: *investments, investment activity, state support, directions of activation of investment activity, development of the most essential industries of economy.*

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що держави не в змозі розвивати свою економіку без залучення та ефективного використання інвестицій. Акумуляуючи приватний, державний або іноземний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій та менеджменту, інвестиції не тільки сприяють формуванню національних інвестиційних ринків, але й пожвавлюють ринки товарів та послуг.

Аналіз досліджень і публікацій. Інвестиції – найважливіший чинник економічного зростання, що забезпечує збільшення певної частини щорічного валового продукту країни. Однак у перехідний до ринку період найбільшої деградації в Україні зазнала саме інвестиційна діяльність. І нині стан цієї сфери є досить